

Dětská perspektiva

Vladimír Macura

Šťastný věk (Symboly, emblémy, mýty 1948–1989). Praha: Pražská imaginace, 1992. S. 84–87.

K dnes již zapomínaným knížkám, které na samém prahu sedmdesátých let odstartovaly normalizační kulturněpolitické strategie v oblasti literatury, patří volná řada Jana Hostáňe *Dva věrní přátelé*, *Jak Volod'a přemohl krutého cara*, *Nad'a hrdinka* a *Rytíři z Východu*.¹ Knížky byly vydány přímo ministerstvem školství ve Státním pedagogickém nakladatelství, každá z nich v masovém nákladu 100 000 výtisků. Jejich předpokládaným adresátem byl tedy dětský čtenář. Hostáň v nich zpracoval čtyři silně ideologicky exponovaná témata, životopis Marxe a Engelse, životopis Lenina, životopis Naděždy Konstantinovny Krupské a konečně téma vítězství Sovětského svazu nad německým fašismem. Tři knížky životopisné představovaly legendární postavy revolučního panteonu, čtvrtá se dotýkala velice ožehavého problému, přítomnosti Sovětské armády v Československu, a zdůvodňovala nepřímo, prostřednictvím díkůvzdání za záchranu před „drakem Hitlerem“ v roce 1945, jejich nynější „dočasný pobyt“.

Knížky sice nesly pečeť agitačních brožurek (druhem papíru, celkovou grafickou úpravou a tiskem a především výraznou přesvědčovací či odborně řečeno persvazivní funkcí), ale vědomou orientací na dětského čtenáře usilovaly současně „být dětskou knihou“. Hostáň sice neobratně, ale o to zřetelněji využívá oblíbeného žánru dětské literatury, pohádky, odkazuje k němu někdy již v titulu (*Jak Volod'a přemohl krutého cara*), téměř zásadně pak pohádkovými formulemi počátků jednotlivých textů: „Byl – žil v daleké zemi, ruské zemi, tatínek s maminkou, a ti měli šest dětí.“² – „Jedna pohádka vypravuje, že byl na světě strašlivý drak a tomu museli lidé přinést každý den jednu krásnou dívku a on ji spolkl.“³ – „Byla jednou jedna holčička, která se jmenovala Nad'a.“⁴

Ale do hry tu vstupuje celá řada signálů onoho mechanismu tvorby textu, který například slovenský teoretik František Miko označuje jako „dětský aspekt“ (MIKO 1980), mechanismu, jenž organizuje text na nejrůznějších rovinách vzhledem k předpokládané věkové kategorii dětského příjemce a k ní vázanému repertoáru jazykovému a poznávacímu. Agitační úkol, pojatý zřejmě jako úsilí o ideologické podchycení nejmladší generace v období překonávání následků „společenské krize“ roku 1968, se nutně tomuto „dětskému aspektu“ podroboval. Zdá se, že již z toho důvodu je v Hostáňových agitkách všechno přehledné a nekomplikované. Jednoduché a nekomplikované jsou lidské vztahy: Marx a Engels jsou „dva věrní přátelé“, stejně jako Lenin a Krupská, v jejich životě není nic dramatického, problémového. Je to vztah určený samozřejmou a ochotnou obětí jednoho pro druhého, vztah určený nadosobním, titánským posláním jed-

noho z dvojice: „Naděžda Krupská si ho po celý život velmi vážila, proto dělala všechno tak, aby Lenin mohl žít bez potíží, v klidu a dobře pracovat.“⁵ – „Nakonec se rozhodl [Bedřich Engels], že dá stranou všechny plány na své knihy a že především uspořádá Marxův rukopis *Kapitál*.“⁶

Nekomplikované je také všechno ostatní, stojí tu proti sobě bez jakýchkoli záležitostí „zlo“ a „dobro“, boháči proti chudákům, ukrutný car proti utlačovanému lidu, drak Hitler proti statečným „rytířům z Východu“, dobro je předurčeno k vítězství a ke slávě, zlo je odsouzeno k zániku. Tato prostinká polarizace nepotřebuje příliš podrobné historické údaje: nehodí se sem zpráva o krvavé likvidaci carské rodiny ani informace o německo-sovětské smlouvě, konečně ani zmínka o těžkých počátečních porážkách Rudé armády, natož pak o anexi Pobaltí nebo o sovětsko-finské válce.

Problémy prostě nejsou do textu vpuštěny – a pokud jsou, ztrácejí v něm charakter problémů. I prvky, které jsou vzájemně ve faktickém rozporu, jsou zde předkládány jako harmonizované, naprosto bezrozporné. Těsně za sebou čteme ostré výpady proti majitelům továren, kteří shrábnou zisk a dělníky ošidí jen nicotnou mzdou, a informaci, že i Engels byl továrníkem.⁷ Stejně tak zcela pokojně leží vedle sebe sdělení, že německé státy měly kruté vlády, a sdělení, že bratr paní Marxové byl ministrem.⁸ Hostáňův text snadno stráví jakýkoli nesoulad, zcela nevině předkládá jako ideologicky „přijatelný“ třeba i naprosto podvatný řetězec výroků: „Milióny Němců fašistů prchaly na západ... Jedni z nich si vzali poučení ze strašných běd... a utvořili stát, který se jmenuje Německá demokratická republika...“⁹

Tudy se dostáváme k jednomu dost významnému momentu. Text určený dětem vyžaduje určité zvláštní přizpůsobení subjektu autorského subjektu čtenářskému, i to patří k obecným mechanismům dětského aspektu. Dětským vnímáním vymezený a omezený jazykový i poznávací rejstřík vymezuje a omezuje i subjekt autorský. Dokonce ještě více právě tehdy, když je současně komunikační role autora zřetelně nadřazená: je tím, kdo poučuje, vychovává, přesvědčuje. Jestliže se totiž autor vědomě podřizuje dětskému aspektu a využije jej k tomu, aby svou nadřazenou roli potlačil, obvykle získává: je pak tím, který se nechává inspirovat dětským světem, objevuje jeho pozitivní hodnoty: hravost, fantazii, jednoduchost, předracionálnost, autentičnost. Spojení role poučujícího s dětským aspektem je však dvojsečné a vytváří obtížně kontrolovatelný druhotný efekt. Poučující je nucen přistoupit na omezený dětský jazyk, musí počítat s dětským poznávacím horizontem, a tak má sám sklon zdětinštit, vytvářet v textu obludný slepenec nabádání a infantility. Autor tím, že předkládá dítěti sdělení oproštěné od rozporů a harmonizované, sám sebe mimovolně staví do pozice

¹ Jan Hostáň, *Jak Volod'a přemohl krutého cara*, Praha, Státní pedagogické nakladatelství 1970. Týž, *Dva věrní přátelé*, Praha, Státní pedagogické nakladatelství 1970. Týž, *Rytíři z východu*, Praha, Státní pedagogické nakladatelství 1970. Týž, *Nad'a hrdinka*, Praha, Státní pedagogické nakladatelství 1970.

² Týž, *Jak Volod'a přemohl krutého cara*, c. d., s. 7.

³ Týž, *Rytíři z východu*, c. d., s. 7.

⁴ Týž, *Nad'a hrdinka*, c. d., s. 5.

⁵ Tamtéž, s. 18.

⁶ Týž, *Dva věrní přátelé*, c. d., s. 12.

⁷ Tamtéž, s. 6.

⁸ Tamtéž, s. 9.

⁹ Týž, *Rytíři z východu*, c. d., s. 28.

toho, kdo nevnímá rozpory skutečnosti, kdo zjednodušuje a dětinští, kdo je sám dítětem.

Ale tento efekt je mnohem důležitější, což je vlastně tím pravým důvodem, proč snad stojí za to zabývat se textem dávno propadlým zapomnění. Spojení agitační brožury a dětské literatury vyvolalo zpětnou vlnu, která i samo téma strhla do „dětského světa“. Posvátné hodnoty socialismu tak okamžitě zinfantilněly a při vyloučení fantazie, hravosti, které vytvářejí v kultuře přirozenou protiváhu omezením spjatým s přijetím dětské perspektivy, se zákonitě změnily v pimprlová monstra.

Ta snadnost, s jakou to bylo proveditelné, současně nemilosrdně odhaluje utajený dětský aspekt v samém jádru projektu budování nového socialistického světa. Znovu opakujeme: socialistický svět se vždy jevil jako svět mladý, stojící na počátku, a v tomto smyslu jako svět-dítě („socialismus je dítě“, J. Kainar¹⁰). Což současně znamenalo – jak jsme viděli v úvodní kapitole naší knížky – jako svět určený dětem, jako svět budoucnosti, který se teprve utváří a až v budoucnu vydá své plody. Zatímco dospělí si s sebou přinášeli do nové epochy zbytky „starého světa“, děti a mládež byli bez této zátěže, to oni byli pravými občany budoucí šťastné éry.

S tím souviselo i to, že vize socialistické společnosti byla stavěna na půdorysu rodiny – jako pospolitost dětí kolem jediného otce, či přesněji kolem jediné otcovské role (v praxi pak mohla být obsazována různě - Stalinem, Gottwaldem apod.). Šlo jistě o dávnou metaforu modelující vztah komunity a jejího představitele, která se v třicátých letech stala určující a závaznou v Sovětském svazu a odtud prosakovala přirozeně do prostředí evropských komunistických stran. Ladislav Niklíček nedávno připomněl výrok Václava Kopeckého z oné doby, jenž adaptoval tuto metaforu na tehdejšího čtyřicátníka Klementa Gottwalda: „Náš soudruh Gottwald se dožívá v letošním roce teprve čtyřiceti let a přece zde byl nazván naším tátou, poněvadž nám je tátou ten, kdo stranu tak bezpečně vede, i když je mladý jako soudruh Gottwald“ (NIKLÍČEK 1990). Tento výrok však zachycoval i jiný – z hlediska přísné logiky neslučitelný - motiv, totiž motiv vůdcova mládí, tehdy sice ještě víceméně „reálný“, daný poměrně nízkým Gottwaldovým věkem, ale udržující se pak jako jedna ze závazných složek Gottwaldovy poválečné ikonografie (a ovšem opět v přímé analogii s mytologií stalinskou) až do jeho smrti. Oba motivy se doplňují harmonicky právě na půdě dětské perspektivy, v níž byla socialistická společnost nazírána a budována. Svět dětí vyžadoval roli otce (a roli matky, kterou obsazovala nejčastěji alegorizovaná postava Strany), ale současně si požadoval, aby všechno, co přísluší do sféry socialismu, neslo atribut mládí, vynucoval atribut mládí i pro otcovskou postavu vůdce.

Svět socialismu aplikoval dětskou perspektivu také v redukci jazykové na kanonizované a přehledné řečové typy, v krajní redukci intelektuálního rejstříku: slova a témata mimo „dětský aspekt“ nebyla připouštěna. Také dobové potlačení sexuality a omezení vztahů mezi mužem a ženou na „věrné přátelství“ a spolupráci při společném úkolu bylo zřetelně „dětské“. „Dětský aspekt“ vytvářel mocný ochranný filtr socialistického světa, nic, co by

nebylo pod prahem infantilnosti, nemělo do něj být vpouštěno ani zvnější, z kapitalistického obklíčení, ani zevnitř, od jednotlivců dostatečně neadaptovaných na novou realitu, ani z minulosti, z tradice české kultury nebo z národních dějin.

Vše bylo oklešťováno nebo přizpůsobováno podle potřeb oné všeovládající dětské perspektivy (rozporné, složitě ustupovalo jednoduchému, jednoznačnému, tragické optimistickému, vášnivě bezpohlavnímu, přemítavě nadšenému).

Hostaňův text na samém prahu sedmdesátých let byl ve své prostoduchosti jen zoufalým pokusem o plné obnovení tohoto dětinského světa a jeho falešných jistot.

**Univerzita Karlova v Praze – Filozofická fakulta
Katedra české literatury a literární vědy**

nám. Jana Palacha 2, 116 38 Praha 1

tel: 221 619 232

fax: 221 619 233

kontaktní e-mail: ceslit@ff.cuni.cz

website: <http://cl.ff.cuni.cz>

textová edice: [ViS]

Veškeré poznámky, připomínky, námítky, dotazy či vynechávky v textu hláste na e-mail grant_kcl@centrum.cz.

---

¹⁰ Josef Kainar, *Český sen*, Praha, Československý spisovatel 1953, s. 62.